

BILDNING OCH RADIKALT FRÅGANDE

Text: Hannes Nykänen

Vad är det vi vill av bildning? Åtminstone kontrasteras bildning med vår tids specialisering och ensidighet. Bildning antas ofta inbegripa en bred och historiskt förankrad kulturell kunskap som dagens experter saknar. Men varför är den här bredden och det historiska djupet så viktig? Någon kunde säga att det här är självklart, eller ett värde i sig; om man inte förstår det så går det inte att förklara. Tillåt mig i varje fall fortsätta att fråga om det förment självklara här. Jag tänker mig att den bredd som antas ingå i bildning är viktig för att man menar att enbart bredd ger förståelse. Dagens smalspåriga experter ser inte de stora sammanhangen medan bildning antas ge perspektiv på hela kulturen.

Bred och djup kunskap ger förståelse – det här är, tror jag, en del av bildningens tilltänkta styrka. Vad är det då man förstår då man har den här kunskapen? Det kan tyckas att den här frågan är orättvis. Just på grund av bredden och djupet går det inte, kunde det sägas, att ställa frågan på det här viset. Man kan fråga experter vad det är hon är expert

Genom att vår tids utbildning i allt mindre utsträckning ger rum för bildning, förlorar vi småningom förmågan att se människan i sin helhet. Det perspektivlösa expertsamhället är inhumant. Det här, tror jag, är en kort beskrivning på det som förespråkarna för bildning har i tankarna.

på men inte den bildade vad det är hon förstår. Den här männövern har dock vissa konstiga sidor till sig. Det hänvisas till en förståelse som det inte går att säga någonting om. Men är inte förståelse någonting som just precis visar sig på viktiga och slående sätt? Om den inte gjorde det varför vore den överhuvudtaget viktig?

Jag tänker alltså försöka ringa in vad det är för en förståelse vi förbinder med bildning. Jag har på känn att förståelsen i fråga handlar om något man i bred mening kunde karakterisera som humanism: Den bildade förstår sig på *conditio humana*, människan belägenhet. Experter ser bara vissa snäva aspekter av tillvaron medan den som är bildad ser människan i hela sin gestalt. Genom att vår tids utbildning i allt mindre utsträckning ger rum för bildning, förlorar vi småningom förmågan att se människan i sin helhet. Det per-

spektivlösa expertsamhället är inhumant. Det här, tror jag, är en kort beskrivning på det som förespråkarna för bildning har i tankarna.

Nu måste vi alltså försöka få klart för oss vad det betyder att förstå människans predikament. Frågan är förstas ganska vid men vi kan genast göra några iakttagelser: "Människans predikament" måste handla inte enbart om sådant som den smalspåriga experter missar utan också om sådant som den bildade personen är särskilt skickad att förstå. Den senare omständigheten antyder att vanliga, inte så bildade människor inte heller förstår människans predikament. Härmed blir vi tvungna att anta att "att förstå människans predikament" inte är samma sak som "att vara mänska". Både experter och den moderat bildade personen är ju dock människor.

Här uppstår en konstighet. Det som påstås är ju nämligen att för att förstå människans predikament räcker det inte att vara mänska. Men "att vara mänska" kan tydligen vara förbundet med en brist på självförståelse som den bildade personen antas besitta. Uppenbarligen kan det vara så att människan inte känner till sitt predikament även då hon lever mitt i det. Den bildade personen vet eller förstår alltså någon om människans liv som människor i gemen inte vet eller förstår.

Vad kunde det vara?

Den form som frågan nu har tagit gör det helt klart att vi inte kan avfärda den genom att säga att den är för specifik eller av någon annan anledning fel ställd. Bildningens anspråk är nämligen här mycket specifikt i meningen "en särskild insikt som kan nås genom en specifik typ av kunskapsstillägnelse". De som med bildning förstår någonting helt annat än det jag föreslår ovan kan förstås med all rätt säga att min undersökning är irrelevant för deras syn på bildning.

Så vad är det i människans predikament som den bildade, såsom jag tolkar henne, är särskilt skickad att förstå? Det är väl ganska klart att det handlar om så kallade *existentiella* frågor, det vill säga just frågor som handlar om svårigheten att *vara* mänska. För att ta ett exempel: Den bildades historiska kunskap handlar inte enbart om att känna till historiska fakta utan om att försöka förstå sig själv och sin tid i ljuset av de omständigheter under vilka människor tidigare levde. Liknande saker kunde sägas om den bildade personens relation till konst, filosofi, psykologi, och så vidare.

Den bildade personens roll i kulturen kunde sägas vara förmedlarens snarare än skaparens. Hon förväntas inte *bidra* till samhällets kulturella rikedom med originella skapelser utan *förmedla* en förståelse som antas ligga dold både i vår tids och förgångna tiders kulturella skapelser.

Det är som om meningen låg där att upptäckas av den som besitter den kloka blicken.

Det är två saker som här tas för givna: först av allt att det viktiga med att vara mänska blir synligt först genom att man tillägnar sig en viss kunskap. För det andra att insikter om existentiella frågor i någon mening går att förmedla från den bildade personen till lekmannen. Är de här antagandena plausibla? Om det första antagandet kan man säga att det låter egendomligt. Som om umgänget med människor inte skulle kunna ge en insikter om mänskans vara men nog umgänget med de alster som mänskan skapar. Icke desto mindre är den här föreställningen mycket vanlig. Man tänker sig att man kan få aha-upplevelser om man läser en djup roman eller ser en djup film men inte genom att umgås med människor.

Man kunde fråga sig om inte antagandet att den bildade personen förmedlar förståelse är påklistrat. Den bildade personen har väl ingen samhällsrelig funktion som förmedlare av kulturell förståelse. Bildning handlar, kunde man mena, om att utveckla sin egen personlighet – inte om att vara något slags ombudsman för existentiella frågor. Det här låter på sätt och vis rimligt men å andra sidan förutsätter hela idén med bildning att bildning har ett kulturellt värde så i någon mening måste den bildade kunna förmedla sin bildning även om det här inte ska förstås så att den bildade har någon given förmedlarroll.

Hur kommer den bildades bildning då till uttryck? Genom de olika former av samröre som hon har med människor i sin omgivning, kunde man väl säga; i olika slags samtal, diskussioner, konversationer, föredrag, anföranden och så vidare. Och den visar sig i den breda och djupa kunskap om mänskans predikament som den bildade ger uttryck för i allt hon säger. De djupt insiktsfulla inläggen är lätta att känna igen också för den moderat bildade och de skapar också ofta en stark känsla av mening – ja, rentav andäktighet – hos åhörarna. Efter diskussioner med bildade inlägg kan livet rentav kännas på något sätt större och angelägnare. Det känns som om ens liv skulle få ett lyft.

Den bildade personen är i den meningen helt klart en förmedlare att man i stunder av andäktighet inte egentligen tänker på den bildade personen utan på de tankar hon har uttryckt. Man kan förvisso beundra hennes förmåga och dras till hennes sällskap men hon själv är inte närvarande i den känsla av mening som hon initierar. Går det då att på något sätt karakterisera den här meningen? Låt mig försöka.

Jag tänker mig att man i en viss mening liksom upprepar och smakar på de saker som gjort intryck på en och att man gör det här i en anda av hängivenhet. Det är som om ens sätt att processera det hela skulle ge en ny tyngd och angelägenhet åt ens existentiella frågor så där som prästens närvaro – för många - kan ge en viss tyngd åt dop, vigslar och begravningar även om allt hon säger i och för sig är bekant. Det verkar som om bildningens frukter gav en känsla av mening och betydelse åt det välbekanta. Man kunde med viss risk säga att bildningens väsen är konserverande snarare än radikal. Vi förväntar oss inte att den bildade personen framlägger radikala existentiella perspektiv framför oss; perspektiv som kanske får oss att begrunda möjligheten att lägga om kursen i våra liv; perspektiv som kan kännas skrämmande och fränstötande.

Det är som om bildningen inte i direkt mening skulle rikta sig till *mig* och ställa mig frågor om hur jag ser på mitt

liv utan i stället erbjuda mig en fond av djup och gedigen kunskap som ger mig en känsla av att på ett meningsfullt sätt vara rotad i den kultur ur vilken bildningen växer fram. Då det här samtidigt antas utgöra en djup förståelse för mänskans predikament, uppstår frågan om inte bildning handlar om att lulla in mig i en föreställning om en visserligen svår och komplicerad men ändå storslagen och trygg kulturell gemenskap. Jag själv behöver ju inte vara så särskilt bildad. Huvudsaken är att jag kan ta till mig och uppskatta den dju-

Det verkar som om bildningens frukter gav en känsla av mening och betydelse åt det välbekanta. Man kunde med viss risk säga att bildningens väsen är konserverande snarare än radikal.

pa förståelse som de som har den gedigna bildningen kan erbjuda mig. Den här känslan av respekt för kulturens storslagenhet finns i själva verket inbyggd i själva begreppet om bildning. För samma värde som den bildningshungrande känner för den bildade personen känner den senare för föremålet för sin forskning, det vill säga för det kulturella arvet.

Allt det jag sagt om den bildade personen och hennes bildning pekar i den riktningen att bildningens roll är att genom ett slags kulturell självreflektion skapa en meningssfär som både ger djup åt och förankrar oss i vår kulturtradition.

Om det här är riktigt ter det sig begripligt att ropet efter bildning ofta tycks vara ett rop mot för snabba förändringar i kulturen; mot ett upplösande av välbekanta strukturer. Man vill så att säga ha litet gammal och god eftertanke i det som görs. Frågan är sedan om bildningsidealet kan upprätthållas om dess konserverande funktion uttalar öppet. För jag har på känn att de anspråk som döljer sig bakom bildningsidealet är mycket större än så och i själva verket innefattar just ett slags försök att med djup eftertanke greppa mänskans predikament på ett sätt som utgör ett skydd för de radikala, existentiella frågorna. Om den här misstanken har någonting för sig så innebär det att bildningsidealet har en förträngd ideologisk fränsida som inte är förenlig med de idéer som återropas då man försvarar bildningsidealet.

Bildningsidealet tycks, som jag ser det, inte vara förenligt med ett frågande där den enskilda individen ställs inför radikala existentiella frågor. Man kan därför fråga sig om det alls är ett uttryck för ett försök att förstå mänskans situation. För är inte också dessa radikala frågor – i all sin radikalitet – en del av mänskans predikament? Men svårigheten med att inordna de här frågorna i idén om mänskans predikament beror på att det radikala frågandet kan ifrågasätta just den här idén. Kanske bildningsidealet är en ideologi vars omedvetna strävan är att tona ned den existentiella ångesten som vi alla dras med?

Hannes Nykänen är filosof och ordförande för Folkets bildningsförbund